
RATKO ĐUROVIĆ O NJEGOŠU

Aleksandar Radoman

Ratko Đurović's works about Njegoš, not extensive in scope but broad in terms of his field of interest, contain all the essential features of Đurović's publicist writing style – encyclopedic precision and brevity, bibliographic thoroughness and factual comprehensiveness. Almost every piece of his records, papers or studies could serve as a basis for making a comprehensive monograph or dissertation. Due to these qualities and the fact that he explored various aspects of Njegoš's literary phenomenon for more than half a century, Đurović can be said to belong to the most elite circle of researchers who studied the life and work of Petar II Petrović Njegoš.

Premda Njegoš i njegovo književno djelo od sredine XIX vijeka izazivaju veliku pažnju južnoslovenskih književnokritičkih krugova, a monografijama dvojice ruskih filologa, P. A. Lavrova i P. A. Rovinskog, na izmaku 80-ih godina XIX stoljeća, to interesovanje prevazilazi južnoslovenski kontekst, među crnogorskim istraživačima proučavanje Njegoševa djela poseban zamah dobija tek od 30-ih godina XX vijeka. Ne treba, svakako, smetnuti s uma da su još krajem XIX vijeka dvojica Crnogoraca, Vuk Vrčević i Lazar Tomanović, napisali instruktivne biografske monografije o Njegošu, no tek će knjige filologa Danila Vušovića *Prilozi proučavanju Njegoševa jezika*, objavljena u Beogradu

1930. godine, i filozofa Milana F. Rakočevića *Okovani Prometej. Pokušaj povezivanja Njegoševe filozofije*, publikovana u Ljubljani 1940. godine, kao prerađena doktorska disertacija, označiti zaokret ka modernijem pristupu analizi Njegoševa pjesničkoga univerzuma. Radovi i studije Vida Latkovića, Nikole Banaševića, Rista Dragičevića, Mihaila Stevanovića, Jevta Milovića, Vojislava P. Nikčevića, Vojislava Minića, Slobodana Tomovića, Radoja i Danila Radojevića, Božidara Pejovića, Krsta Pižurice, Radomira Ivanovića, Milorada Nikčevića i dr. u drugoj polovini XX vijeka značajno će obogatiti montenegristiku, osobito njegošologiju, i ponuditi cijeli spektar različitih pristupa Njegoševom djelu – od biografskih, historiografskih, filozofskih, književnoistorijskih do komparatističkih i lingvističkih. Osobeno mjesto u tome krugu crnogorskih njegošologa pripada teatrologu, filmologu, kulturologu i enciklopedisti Ratku Đuroviću.

Đurović je široj javnosti prepoznatljiv kao scenarist i profesor Fakulteta dramskih umetnosti u Beogradu, no to je tek manji dio njegova ukupnog društvenog angažmana.¹ U poslijeratnoj Crnoj Gori Đurović je svojim djelovanjem nastojao da nadomjesti odsustvo kulturnih institucija, bio je pokretač i direktor izdavačke kuće Narodna knjiga, potom umjetnički direktor i dramaturg Narodnog pozorišta NR Crne Gore, direktor Centralne narodne biblioteke „Đurđe Crnojević“ na Cetinju, upravnik Umjetničke galerije NR Crne Gore, sekretar Redakcije Enciklopedije Jugoslavije za Crnu Goru, a u poznijim godinama i prvi direktor Leksikografskoga zavoda Crne Gore i glavni urednik Enciklopedije Crne Gore.² Paralelno s tim, obavljao je i brojne druge dužnosti, pa je neko vrijeme bio i rektor Univerziteta umetnosti u Beogradu. Budući

---

¹ Scenaristički segment Đurovićeva stvaralaštva obrađen je u knjizi: Radoslav T. Stanišić, *Hrastovi koje ne obaraju. Ratko Đurović i Velimir Stojanović*, Nova knjiga, Podgorica, 2010.

² Bio-bibliografiju Ratka Đurovića priredio je dr Dušan J. Martinović. V. Dušan J. Martinović, *Portreti*, V, Centralna narodna biblioteka Republike Crne Gore „Đurđe Crnojević“, Cetinje, 1995, str. 262–288.

čovjek širokih interesovanja, ogledao se kao pisac, filmolog, scenarista, kulturolog, enciklopedista, teatrolog i sl. no, sloveći za pokretnu katedru, kako ga je nazvao akademik Radoslav Rotković, za života nije objavio nijednu samostalnu knjigu. Tek će trudom teatrologa Milovana Radojevića desetak godina nakon Đurovićeve smrti, njegov teatrološki opus biti sabran u knjizi *Teatrološki spisi*.³ Tom je knjigom tek djelimično ukazano na značaj Đurovićeva djela.⁴ Njegovi radovi iz drugih oblasti, počev od scenarija pa do enciklopedijskih jedinica, i dalje su ostali razbacani po periodici, zbornicima ili u rukopisima i čekaju sistematizaciju i publikovanje, možda u formi višetomnih Izabranih djela.⁵ Značajan dio njegova publicističkoga angažmana posvećen je Petru II Petroviću Njegošu, pa ćemo u ovome osvrtu ukazati na neke od osnovnih karakteristika toga korpusa.

Njegošem i njegovim djelom Ratko Đurović bavio se i kao scenarista, najprije u žanru dokumentarnoga filma u ostvarenjima Velimira Stojanovića *Njegoš* i Velimira Stojanovića i Jovana Živanovića *U slavu Njegoša*, oba iz 1951. godine, te kao pisac komentatorskoga teksta u ostvarenju Nikole Jovićevića *Spomenik na Lovćenu* (1957), a djelimično i kao scenarista prvoga igranoga filma u crnogorskoj profesionalnoj kinematografiji *Lažni car*, iz 1955, režisera Velimira Stojanovića, jednim dijelom zasnovanoga na dramskome spjevu *Lažni car Šćepan Mali* Petra II Petrovića Njegoša. Naš prilog, međutim, neće obuhvatiti Đurovićev

³ Ratko Đurović, *Teatrološki spisi*, izbor i uvodna riječ Milovan Radojević, Crnogorsko narodno pozorište, Podgorica, 2006.

⁴ Značajan prilog valorizaciji Đurovićeva djela dao je Dragan Milinković Fimon hrestomatijom o Đuroviću pod nazivom *Svedočenja o Ratku Đuroviću* (Filmski centar Srbije & Crnogorska kinoteka, Beograd & Podgorica, 2009).

⁵ O inicijativi za publikovanje Đurovićevih Izabranih djela vidi: Čedomir Drašković, „Jedinstveni čovjek i profesor“, u: Dragan Milinković Fimon, *Svedočenja o Ratku Đuroviću*, Filmski centar Srbije & Crnogorska kinoteka, Beograd & Podgorica, 2009, str. 79.

scenaristički opus već će se usredrediti na Đurovićev publicistički i enciklopedistički doprinos njegošologiji.

Prvi tekst inspirisan Njegošem, pod naslovom „Narodni komentar *Gorskog vijenca*“, Ratko Đurović objavio je 1947. godine u *Omladinskome pokretu*. Sasvim u duhu vremena kad je nastao, snažno emotivno i propagandno intoniran, taj je tekst imao za cilj da ukaže na aktuelnost najpoznatijega Njegoševa spjeva u kontekstu tek okončanoga narodnooslobodilačkoga rata, pa ne čudi utilitarno-pedagoška intonacija kojoj Đurović podređuje Njegošev spjev: „Gorski vijenac ne treba samo posmatrati sa književnoga stanovišta i samo ga kao takvoga proučavati, nego ga posmatrati kao živo biće, koje govori pokoljenjima glasom istine i slobode, kao životnog učitelja koji je prečistio u narodu još od Badnje večeri pojam izdaje svoje domovine.“⁶ Sve do smrti, 1998. godine, Đurović će različitim povodima, uglavnom na stranicama časopisa *Stvaranje* i *Ovdje* te u listu *Pobjeda* ispisati na desetine priloga o Njegošu i njegovu djelu, fokusirajući se uglavnom na manje poznate pojedinosti vezane za Njegošev život, stvaralaštvo te njegovo prisustvo u različitim medijima – od pozorišta i filma do televizije. Posljednji Đurovićevi prilozima o Njegošu, nastali za potrebe *Enciklopedije Njegoš*, publikovani su godinu dana nakon njegove smrti.⁷

Sagledan u cjelini, njegošološki opus Ratka Đurovića mogli bismo okvirno podijeliti u tri cjeline: prvoj cjelini pripadali bi raznorodni tekstovi u kojima Đurović aktualizuje neke manje poznate pojedinosti iz Njegoševa života ili rada, raspravlja o nerazrjašnjenim detaljima vezanim za njegovo djelo ili podseća na odnos prema Njegošu i njegovom nasljeđu; drugoj cjelini pripadali bi brojni radovi u kojima se Đurović bavi prisustvom

---

⁶ Ratko Đurović, „Narodni komentar *Gorskog vijenca*“, *Omladinski pokret*, br. 6, Cetinje, 1947, str. 4.

⁷ *Enciklopedija Njegoš*, glavni i odgovorni urednik Slobodan Tomović, CID, Podgorica, 1999.

Njegoša u različitim medijima – od pozorišta i filma do muzike i slikarstva; treća cjelina obuhvata Đurovićeve enciklopedijske sinteze posvećene Njegoševu odnosu prema državama i narodima na koje su ga sile historijskih okolnosti naputile za života.

Đurovićevi prilozi koje smo uvrstili u prvu cjelinu, nastali neposredno nakon rata, nose još uvijek jak pečat ideologizacije i najčešće u podtekstu nose kakvu aktuelnu poruku. Tako u tekstu „Kako je proslavljena stogodišnjica Njegoševog rođenja“⁸ uz enciklopedijsku rekonstrukciju događaja, Đurović podcrtava njegovu jugoslovensku dimenziju, apostrofirajući „oslobodilačke težnje naših naroda“ kao jednu od spojnica te proslave i proslave stogodišnjice Njegoševe smrti, koja je i povod njegova pisanja. Slično je intoniran, s aktuelnim konotacijama, i prilog „Njegoš – prijetnja silnicima (skrnavljenje Njegoševog groba 1918)“ u kojem se pozabavio pitanjem oštećenja Njegoševe grobnice i prijenosa njegovih kostiju tokom Prvoga svjetskog rata. Drugačijeg je karaktera pozniji rad „Čevska igra čeklićkijeh svatova“ u kojem Đurović uspjeva da odgonetne jednu od velikih dilema vezanih za najraniji period Njegoševa stvaralaštva. Naime, u literaturi se još od prvih biografskih radova o Njegošu (V. Vrčević), provlačila informacija da je Njegoš kao dječak napisao satirično pjesmu „o čeklićkijem svatovima“, no sve do ovoga Đurovićevoga priloga o toj ranoj Njegoševoj pjesmi nije se znalo ništa. Polazeći od zbirke dokumentarne proze Radovana Perovića Tunguza Nevesinjskog, *S orlovih krševa*, štampane u Beogradu 1914. godine, Đurović uspjeva da rekonstruiše konkretan historijski povod koji je Njegošu poslužio kao građa za satiričnu pjesmu. U toj je Perovićevoj knjizi opisan događaj iz vremena Petra I, kad je pokladna inscenacija Čevljana u kojoj su se izrugivali „čeklićkijem svatovima“ umalo dovela do rata između dva plemena. Donoseći odlomke iz

⁸ Ratko Đurović, „Kako je proslavljena stogodišnjica Njegoševog rođenja“, *Pobjeda*, br. 1, 1. januar 1951, str. 6–7.

Perovićeve proze koji osvjetljavaju taj problem, Đurović zaključuje: „U svojoj pjesmi Njegoš nije išao dalje od čevske igre čekličkih svatova. Najvjerovatnije je samo o toj igri pjesmu ispjevao i guslao je. To je Njegoš mogao saznati od učesnika tih događaja, a Vuk Vrčević za njegovu pjesmu od samog Njegoša, kome je bio pisar 1836. dok je dr Tunguz sve to čuo u vrijeme svoga školovanja na Cetinju od unuka učesnika u ovim šokantnim narodnim hepeninzima.“⁹

Središnjem dijelu Đurovićeve interesovanja za Njegoša pripadaju prilozi u kojima je tematizovao Njegoševu prisustvo u različitim medijima. Najzastupljeniji su svakako teatrološki radovi. Tako u prilogu „O scenskim mogućnostima *Gorskog vijenca*“ Đurović, kroz osvrt na manjkavosti dotadašnjih postavki toga Njegoševa djela, apostrofira njegove dramaturške specifičnosti i ukazuje da je za uspješnost njegove postavke kao istorijske drame „iz atmosfere kojom je disao njen pisac“, neophodno razumjeti i uvažiti, „kroz pronađeni realistički stil epohe“, te specifičnosti.¹⁰ Tragajući za prvim scenskim izvedbama Njegoševa *Gorskoga vijenca*, Đurović je tokom 1951. godine publikovao čak tri priloga koji osvjetljavaju okolnosti prve scenske adaptacije najznačajnijega Njegoševa djela u Risnu početkom 1851. godine. Polazeći od istraživanja Dušana Vuksana, Đurović prihvata tezu da je diletantsko društvo koje je 1850. godine u Risnu osnovao Vuk Vrčević pravdajući se „prijateljskom rasonodom nekih srodnika i prijatelja“ 2. februara 1851. godine u Risnu postavilo *Gorski vijenac*, a potom od Guvernadurstva u Zadru tražilo dozvolu za javno izvođenje.¹¹

---

⁹ Ratko Đurović, „Čevska igra čekličkih svatovah“, *Ovdje*, br. 213, Titograd, 1987, str. 11.

¹⁰ Ratko Đurović, „O scenskim mogućnostima *Gorskog vijenca*“, *Stvaranje*, br. 6, Cetinje, 1947, str. 339–345.

¹¹ Ratko Đurović, „O nekim prikazivanjima *Gorskog vijenca*“, *Stvaranje*, br. 7–8, Cetinje, 1951, str. 513–518.

Po Vuksanovim istraživanjima, to bi bilo drugo igranje toga Njegoševa djela, nakon onog upriličenog u formi čitalačke probe na Cetinju i s Njegošem kao jednim od protagonista. U drugome tekstu, Đurović, pred novim arhivskim dokazima, dovodi u pitanje opravdanost Vuksanovih zaključaka i dolazi do pretpostavke da je u Risnu došlo do pokušaja prikazivanja *Gorskoga vijenca*, ali su samo prikazivanje osujetile austrijske vlasti. Đurović, međutim, podseća na jedno svjedočanstvo objavljeno 1862. godine da su još za Vladičina života u Budvi igrani *Gorski vijenac* i *Šćepan Mali*.¹² Taj podatak, ipak, do danas nije našao potvrdu u dostupnim izvorima. U prilog tezi da risanske izvedbe ipak nije bilo Đurović je publikovao u svom trećem prilogu i svu dostupnu dokumentaciju o tome događaju.¹³ Ipak, u svome završnom tekstu o inscenacijama Njegoševih djela, Đurović se vratio na prvobitnu pretpostavku da je *Gorski vijenac* početkom 1851. godine igran u nekoj privatnoj kući, ali da je njegovo javno prikazivanje zabranjeno iz političkih razloga.¹⁴ Tu tezu potvrđuju i novija istraživanja.¹⁵ Navođenjem ovih kolebanja u utvrđivanju prve dokumentovane izvedbe *Gorskoga vijenca* u Risnu 1851. godine, namjera nam je bila da ukažemo na strast kojom je Đurović pristupao istraživanju slabo poznatih pojedinosti vezanih za Njegoša i njegovo djelo. Ovome segmentu Đurovićevih nješkošoloških priloga pripadaju relativno brojni tekstovi u kojima je tragao za različitim fenomenima Njegoševa

¹² Ratko Đurović, „Pokušaj prikazivanja *Gorskog vijenca* u Risnu 1851. godine“, *Pobjeda*, br. 224, 23. septembar 1951, str. 10.

¹³ Ratko Đurović, „Novi podaci o pokušaju prikazivanja *Gorskog vijenca* 1851.“, *Stvaranje*, br. 12, Cetinje, 1951, str. 768–772.

¹⁴ *Enciklopedija Njegoš*, CID, Podgorica, 1999, str. 965.

¹⁵ Alojz Ujes, „Pripremanje i prikazivanje prve predstave Njegoševog *Gorskog vijenca* u Risnu 25. februara 1851.“, *Dinastija Petrović Njegoš*, tom III, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti & Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2002, str. 377–416.

prisustva u nauci, umjetnosti i svakodnevnome životu, što najbolje ilustruju sami naslovi tih članaka: „Muzičke obrade motiva iz *Gorskog vijenca*“, „Poezija u slavu Njegoša“, „Njegoševi zlatnici“, „Doktorske teze o Njegošu“, „O spomenicima vladici Radu“ i dr. U tekstu „Njegoševa snaga podsticaja“ Đurović je ponudio preciznu enciklopedijsku sintezu višedecenijskoga izučavanja Njegoševa prisustva u literaturi, nauci, vajarstvu, slikarstvu, muzičkoj umjetnosti i na filmu. U uvodnome dijelu toga teksta, autor primjećuje: „Svaki autor, svaki njihov umjetnički izraz kome su Njegoš i njegovo djelo bili podstrek i podloga, pokušao je da donese i otvori nešto novo i osobno u prikazu svoje vizije o njegoševskom pitanju biti i kako to biti, o onome što je drugo neko vrijeme predvidjelo. Ta vrsta ekspresija izazivala je raspre o svim problemima povoda i preinaka literarnih djela na pozornici, platnu, u muzici, u stihu, u bronzi. (...) U svemu tome, nesporno je da je u fond kulture naše zemlje ušlo dosta toga vrijednog što je izazvao Njegoš kao pretekst za stvaranje niza samostalnih kreativnih činova i integralnih umjetničkih djela.“¹⁶ Iscrpna enciklopedijska jedinica „Njegoš u medijima“ koju je Đurović pred kraj života napisao za *Enciklopediju Njegoš*, donosi rekapitulaciju njegovih istraživanja nudeći obilje dragocjenih informacija o pozorišnim, filmskim, radio i televizijskim inscenacijama Njegoševa djela i priložima o Njegošu. U zaključku toga instruktivnog priloga Đurović konstatuje: „Od svih znamenitih ličnosti u jugoslovenskim zemljama Petru II Petroviću Njegošu pripada prvo mjesto po broju i kvalitetu tekstualnih, vizuelnih i auditivnih ostvarenja i priloga o njegovom životu, djelu i dobu. (...) Otvoren svim estetikama i neograničen vremenom, Njegoš je uvijek savremenik i avangardna ličnost, vječito univerzalan. Tu nema zastoja.“¹⁷

---

¹⁶ Ratko Đurović, „Njegoševa snaga podsticaja“, *Pobjeda*, br. 5715, 31. oktobar, 1981, str. 11.

¹⁷ *Enciklopedija Njegoš*, CID, Podgorica, 1999, str. 974.

Trećem segmentu njegošološkoga opusa Ratka Đurovića pripadaju enciklopedijske jedinice, a zapravo cjeloviti historiografski i kulturološki ogleđi, „Njegoš i Austrija“, „Njegoš i Rusija“, „Njegoš i Srbija“, „Njegoš i Poljska“ i „Njegoš, Česi i Slovaci“, objavljeni posthumno u *Enciklopediji Njegoš*. Manirom vrsnoga poznavaoća društvenih i kulturnih prilika Njegoševa vremena, Đurović iscrpno analizira Njegoševe dodire, direktne i indirektne, s narodima i kulturama na koje je, sticajem historijskih okolnosti, bio upućen. Ti su tekstovi svjedočanstvo koliko minucioznoga istraživačkog nerva i eruditne obaviještenosti autora, toliko i teške i nezahvalne povijesne uloge s kojom se crnogorski pjesnik-vladar nosio nastojeći da svoj maleni narod uvede u porodicu prosvijećenih nacija, a da pritom, kako je to primjetila književnica Tereza fon Jakob - Talfi u svojoj *Istoriji slovenskih jezika i književnosti* (1852), ne žrtvuje njegovu slobodu i nezavisnost. U njima je Đurović sabrao kako obilje faktografske građe o Njegošu i njegovu odnosu s drugima, tako i podatke o putopiscima koji su o Crnoj Gori i Njegošu ostavili traga, a osvrnuo se i na recepciju Njegoševa djela u naznačenim sredinama. Time je dao sveobuhvatnu sintezu naslovom naznačene problematike i budućim istraživačima ponudio bogatu osnovu za neka nova, specijalistička ispitivanja.

Njegosološki opus Ratka Đurovića, nevelik po obimu ali razućen po širini interesovanja, sadrži sve bitne karakteristike Đurovićeva publicističkoga prosedeća – enciklopedijsku preciznost i jezgrovitost, bibliografsku iscrpnost i faktografsku sveobuhvatnost. Gotovo svaki od njegovih zapisa, priloga ili ogleđa mogao bi poslužiti kao osnova za izradu kakve obuhvatnije monografije ili disertacije. Tim svojim kvalitetima, kao i činjenicom da je više od pola stoljeća predano istraživao raznovrsne aspekte Njegoševa književnoga fenomena, Đurović se pribraja najelitnijem krugu proučavalaca života i djela Petra II Petrovića Njegoša.

Bibliografija

- Stanišić, Radoslav T. 2010. *Hrastovi koje ne obaraju. Ratko Đurović i Velimir Stojanović*. Podgorica: Nova knjiga.
- Martinović, Dušan J. 1995. *Portreti*, V. Cetinje: Centralna narodna biblioteka Republike Crne Gore „Đurđe Crnojević“.
- Đurović, Ratko. 2006. *Teatrološki spisi*. Izbor i uvodna riječ Milovan Radojević. Podgorica: Crnogorsko narodno pozorište.
- Milinković, Dragan Fimon. 2009. *Svedočenja o Ratku Đuroviću*. Beograd: Filmski centar Srbije & Podgorica: Crnogorska kinoteka.
- Đurović, Ratko. „Narodni komentar *Gorskog vijenca*“. *Omladinski pokret*, br. 6 (1947), str. 4.
- *Enciklopedija Njegoš*. Glavni i odgovorni urednik Slobodan Tomović. 1999. Podgorica: CID.
- Đurović, Ratko. „Kako je proslavljena stogodišnjica Njegoševog rođenja“, *Pobjeda*, br. 1 (1951), str. 6–7.
- Đurović, Ratko. „Čevska igra čeklićkijeh svatovah“, *Ovdje*, br. 213 (1987), str. 11.
- Đurović, Ratko. „O scenskim mogućnostima *Gorskog vijenca*“, *Stvaranje*, br. 6 (1947), str. 339–345.
- Đurović, Ratko. „O nekim prikazivanjima *Gorskog vijenca*“, *Stvaranje*, br. 7–8 (1951), str. 513–518.
- Đurović, Ratko. „Pokušaj prikazivanja *Gorskog vijenca* u Risnu 1851. godine“, *Pobjeda*, br. 224 (1951), str. 10.
- Đurović, Ratko. „Novi podaci o pokušaju prikazivanja *Gorskog vijenca* 1851.“, *Stvaranje*, br. 12 (1951), str. 768–772.
- Ujes, Alojz. „Pripremanje i prikazivanje prve predstave Njegoševog *Gorskog vijenca* u Risnu 25. februara 1851.“, *Dinastija Petrović Njegoš*, tom III, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti & Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2002, str. 377–416.
- Đurović, Ratko. „Njegoševa snaga podsticaja“, *Pobjeda*, br. 5715 (1981), str. 11.